

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

В. А. Греченко

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Як відомо, під глобалізацією розуміється величезне збільшення масштабів світової торгівлі та інших процесів міжнародного обміну за умов все більш відкритої інтегрованої світової економіки. Таким чином, мова йде не тільки про традиційні зовнішню торгівлю, рух коштів, валютні потоки, обмін технологіями, але й про зростання впливу інформації, обмін *ідеями* та їх інтеграцію. Як справедливо відзначав В. П. Андрійчук, одним із факторів глобалізації є особливість культурного розвитку світу на сучасному етапі. Йдеться про тенденцію формування глобалізованих «однорідних» засобів масової інформації, мистецтва, повсюдного використання англійської мови як засобу загального спілкування. Через те деякі країни, зокрема Франція, розглядають глобалізацію як спробу США досягти політичної, економічної та культурної гегемонії, нової форми імперіалізму [1, с. 18].

У зв'язку з цим гостроактуальною стає проблема «Україна і глобалізація». Яке місце України у процесі глобалізації? Які чинники необхідно враховувати, щоб негативні аспекти глобалізації вплинули на Україну якнайменше, а позитивні – якнайкраще? При цьому особливістю соціально-політичного розвитку України є запізніле формування української нації в умовах глобалізації. Це значно утруднює «вмонтування» України у проект сучасного глобального світу початку третього тисячоліття.

Важливим каталізатором та фактором цього процесу може і повинна стати національна ідея. Більшість сучасних дослідників вважають національну ідею основою поняття громадянського самоусвідомлення і перспективного розвитку українського суспільства. Національна ідея є узагальненням історичного досвіду українського народу та програмою його життя за сучасних умов, вона вбирає в себе вітчизняний та світовий досвід, спрямовує в майбутнє [2, с. 17].

Проблеми, які стоять перед Україною, народи Європи вирішували протягом кількох століть і зрозуміло, що реалізувати їх за перші півтора десятиліття незалежності в умовах трансформації суспільного ладу і необхідності подолання глибокої багатоаспектної кризи було неможливо. До цього слід ще додати фактори, пов'язані безпосередньо з політичним розвитком української нації. Багатовікове поневолення України деформувало наш менталітет, суспільну свідомість і психологію.

Класик політології та соціології М. Вебер розглядав націю, перш за все, як політичну категорію, розрізняючи три взаємопов'язані

першооснови нації. По-перше, деякий об'єктивний фактор, що об'єднує різних людей і відрізняє їх одне від одного. По-друге, вияв цього фактора у вигляді джерела однакових цінностей, які створюють почуття солідарності. По-третє, вираз цієї солідарності в автономних політичних інститутах [3, с. 212]. У зв'язку з цим трьома «китами» української національної ідеї повинні стати: національна свідомість, єдність нації, зміцнення власної держави. За М. Вебером, спільність людей вважається нацією лише тоді, коли вона об'єднана чи прагне об'єднатися у власній автономній державі [3].

Держава сприяє національному згуртуванню та інституціоналізації нації, хоча не замінює і не скасовує її. Але вірно зазначив російський вчений А. Тихомиров: «Нація є основою, при слабкості якої слабка і держава, що послаблює націю, тим самим доводить свою неспроможність» [4, с. 33].

Суть держави в умовах глобалізації різними політичними силами розуміється по-різному. Одні виходять з позиції, що держава повинна бути національною, керуватися, насамперед, своїми «чисто» державними інтересами, відігравати роль третейського судді в національних суперечках. Другі вважають, що краще мати багатонаціональну державу, яка була б здатна ліберально регулювати міжетнічні протиріччя. Треті – що необхідна унітарна національна держава, яка має забезпечити нормальний розвиток економіки та культури, що відповідає національним інтересам. Четверті проголошують, що національна держава є основною політичною цінністю, наріжним каменем національної ідеї, але надалі вона може об'єднатися з іншими незалежними державами в міжнародні асоціації чи конференції [5, с. 90–91].

У зв'язку з цим доречно навести думку одного з найвизначніших сучасних політологів, іспанця Х. Ортеги-і-Гассета, якій підкреслює, що «... секрет успіху національної держави слід шукати в його специфічно державній діяльності, планах, устремліннях, – словом, в політиці, а не в сторонніх областях, біології чи географії» [6, с. 145].

Природним конфліктом, що його породжує глобалізація, є протиріччя між глобальними інтересами (у першу чергу, інтересами США та інших розвинених країн) та національними інтересами недостатньо розвинених країн, таких, зокрема, як Україна. Фактично, основну частину переваг від глобалізації отримують розвинені країни і такий несправедливий розподіл благ від глобалізації породжує загрозу конфліктів на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Недостатня розвиненість української нації утруднює її консолідацію, зміцнення власної держави і полегшує перехід до сприйняття «глобальних» цінностей, перш за все, сформованих амери-

канською культурою. Таким може бути один з варіантів входження України у процеси глобалізації в гуманітарній сфері. Добре це чи погано? Добре, якщо будуть засвоєні загальнолюдські цінності, які теж є елементом глобалізації, але не усі американські (західні) цінності є прийнятними для нас. Втрата національної своєрідності, свого власного та засвоєння чужого, невластивого нашому менталітету, навряд чи є позитивним фактором. Проте небезпека криється в тому, що для українського менталітету характерна висока адаптованість, пристосованість, психологія меншовартості, «малороспщини».

У ході реформування українського суспільства в «старій» нації має долатися лише негативне, пов'язане з недавнім минулим, і отримувати подальший розвиток все, породжене на національних та загальнолюдських цінностях як національно-визвольною боротьбою, так і новою демократичною культурою.

По-перше, йдеться про зростання впливу національної сфери на всі інші: в першу чергу, на суспільно-політичні сфери суспільства, і на темпи соціального та науково-технічного прогресу в цілому. По-друге, інтереси нації повинні співпадати з інтересами всього суспільства, тому пріоритетним є ставлення суспільства, зокрема держави та владних інститутів, до суверенності та нагальних потреб людини, до інтересів соціальної спільності, якою є нація.

Національні інтереси є суттєвим фактором політичної системи, основою для функціонування інших її елементів – держави, громадських об'єднань, політичних партій та громадян. З іншого боку, ці інтереси формуються всіма складовими елементами політичної системи.

Українська нація як сталий соціально-етнічний організм ще не завершила свою національну консолідацію, і ознаки дезінтеграції в українському суспільстві пов'язані з тим, що національний фактор ще не виявляє себе як певна державотворча спільнота із загальними ідеями та інтересами.

Мистецтво влади полягає в тому, щоб поєднати політичні, соціальні інтереси на основі загальнонаціональної ідеї. «Етнічна ідея, – пише А. Свідзінський, – має величезну внутрішню силу, і об'єднуюча цінність її усвідомлюється значною частиною етносу, незважаючи на спроби дискредитації її як тоталітарною, так і індивідуальною ідеологіями» [7, с. 26].

Відомий український вчений Я. Дашкевич чітко сформулював три передумови утворення та утвердження новітньої української суспільно-політичної ідеології з урахуванням основних аспектів глобалізації.

Перша передумова: ідеологію треба будувати з використанням українських суспільно-політичних традицій, враховуючи сучасну

стадію розвитку нації і непривабливий стан держави, з метою перспективи подальшого їх (нації і держави) розвитку.

Друга передумова: ідеологічна концепція мусить ґрунтуватися на світовому рівні ідеєтворчих процесів, що мають довготривалі й різнобічні та різнорейкові шляхи історичного розвитку. Відповідати цьому рівню повинна наукова і філософська база сучасної української ідеології.

Третя передумова: новочасна українська ідеологія повинна мати активно наступальний характер, а не захисний і оборонний стосовно ідеологічно ворожих українству або таких, що взагалі ігнорують його існування заради власних шовіністично-імперських чи глобальних інтересів [8, с. II–IV].

У цілому погоджуючись з цими думками, автор вважає, що, говорячи про наступальний характер української ідеології, мається на увазі не її агресивність і заперечення всього іншого, «неукраїнського», а подолання інертності, байдужості, індиферентності у таких випадках, коли буде йтися про своє, українське. Мова не йде про моноідеологію на державному рівні, побудовану лише на вузьконаціональних поглядах. Це суперечило б загальнолюдським цінностям, правам народів, національних меншин та особистості.

Сьогодні українська ідея – це, насамперед, творення держави, назва якої «Україна». У зв'язку з цим хотілося б нагадати слова відомого українського мислителя В. Липинського, який писав: «Нація – це реалізація хотіння до буття нації. Коли нема хотіння, висловленого в формі ідеї, – нема нації. Але так само нема нації, коли це хотіння не реалізовується в матеріальних формах держави» [9, с. 3].

Більшість дослідників наголошують на тому, що національна ідея виступає внутрішнім чинником нації, тоді як зовнішнім виступає державність, що сила національної ідеї обумовлюється поєднанням в ній чуттєвого та національного начал, що вона включає як чітко визначену мету-ідеал, до якого прагне нація, так і шляхи реалізації цього ідеалу [10, с. 165].

Національна ідея має виражати волю, бути надбанням не лише українського етносу, але й усієї української людності, української спільності, органічно поєднувати етноісторичні цінності із громадянськими, гуманістичними, загальнолюдськими цінностями. Саме такий підхід дозволяє розглянути українську національну ідею як ідею України, що є Вітчизною всіх громадян, незалежно від національності, які пов'язали свою долю з українською землею і докладають зусиль до творіння в ній демократичного суспільства.

Розглядаючи проблему національної ідеї, необхідно враховувати конкретно-історичні обставини, основні тенденції і особливості державотворення в сучасній Україні. Як зазначав академік НАН України І. Курас, «... своєрідність ситуації, що склалася в Україні,

полягає в тому, що відбувається два паралельні процеси – становлення державності й подальша консолідація української нації як багатоетнічної, полікультурної спільності» [11, с. 259].

Таким чином, національна ідея, з одного боку, є концентрованим виразом права нації на самовизначення, а з іншого – детермінує місце нації у загальнолюдському вимірі, зміцнює зв'язки нації із загальнолюдською цивілізацією та її головними цінностями.

Список літератури: 1. Андрийчук В. Поїзд уже пішов? Глобалізація й Україна: надії та страхи // Політика і час. 2002. № 8. 2. Національна ідея – відповідь на виклик часу: Матер. наук. конф. / Упоряд. Розумний М. К., 2001 // Політика. Політичні науки. Реферат. жур. 2001. № 12. 3. Политология: Энциклопедический словарь. М., 1993. 4. Тихомиров Л.А. Монархическая государственность. М., 1992. 5. Кафарський В. Нація і держава: культура, ідеологія, духовність. Івано-Франківськ, 1999. 6. Ортега-и-Гассет Хосе. Восстание масс // Вопросы философии. 1989. № 4. 7. Свідзінський А. Це складне національне питання. К., 1994. 8. Дашкевич Я. Передмова до книги: Кіся Р. Фінал третього Риму. Львів, 1998. 9. Основи етнодержавства. К., 1997. 10. Мінгазутдінов А.Ф. Соборність України і національна ідея // Проблеми соборності України в XX столітті. К., 1994. 11. Курас І.Ф. Державотворчі інтереси в сучасній Україні // Курас І.Ф. Етнополітика: історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. К., 1999.

Надійшла до редколегії 07.01.07

С. Г. Серьогіна

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗВИЧАЇВ У ЗАКРІПЛЕННІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ

Широка суспільно-політична дискусія з приводу конституційної реформи, що ведеться в Україні упродовж останніх років, виявила низку істотних проблем, пов'язаних як із змістовними характеристиками оптимальної для нашої держави форми правління, так і зі способами її юридичного закріплення. І якщо конституційне та законодавче закріплення інституційно-функціональної організації державної влади на вітчизняному ґрунті застосовуються доволі давно, то її оформлення в інших видах джерел права, насамперед у правових звичаях та прецедентах, є новим для України явищем, що потребує ретельного дослідження з урахуванням здобутків світового конституціоналізму. Означене зумовлює актуальність теми даної статті, її теоретичне і практичне значення.

Проблеми елементного складу та видового розмаїття форм правління є традиційним предметом державно-правових досліджень. Їх розглядали у своїх працях ще класики світового конституціоналізму О. Д. Градовський, А. Дайсі, Г. Еллінек, Ф. Ф. Кошкін, М. М. Коркунов, С. А. Котляревський та ін. За радянських часів головна увага вітчизняних дослідників була прикута до переваг соціалістичної держави над буржуазною, у тому числі й переваг у формі правління. За часів незалежності відбулося істотне розширення як джерельної бази, так і предмету дослідження форм правління, які почали розглядатися з позапартійних, зага-